

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φιλοσοφική Ανθρωπολογία

Ενότητα: Ι. Ιστορικοφιλοσοφική εξέταση της έννοιας του ανθρώπου και συναφών εννοιών.

Άννα Λάζου

Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή

Βιβλιογραφία.....	3
Σύνοψη.....	4
1. Αντιλήψεις περί ψυχής / ψυχισμού κατά την ελληνιστική περίοδο	5
2. Μεσαίωνας, Βυζάντιο και Αναγέννηση	7

Βιβλιογραφία

- Augustine, St. *The Essential Augustine*. Edited by Vernon J. Bourke,. New York: New American Publishing, 1964.
- Long, A. A., and D. N. Sedley. *The Hellenistic Philosophers. 2 vols.* New York: Cambridge University Press, 1987.
- Plotinus. *The Enneads*. Translated by Stephen MacKenna and abridged by John Dillon. London: Penguin, 1991.
- Μιχ. Φ. Δημητρακόπουλου, *Στοιχείωση Ευρωπαϊκής Φιλοσοφίας-Από τους Προσωκρατικούς ως τον Wittgenstein και τον Heidegger*, Αθήναι 2003.
- Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, *Ψυχολογία του ανθρώπου*, Αθήναι 1990.
- Του ιδίου, *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, Αθήνα 2000.
- Χρ. Τερέζη, *Φιλοσοφική Ανθρωπολογία στο Βυζάντιο (3η έκδοση)*, Ελληνικά Γράμματα
- Des Chene, Dennis. *Life's Form: Late Aristotelian Conceptions of the Soul*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000.
- Everson, St., ed., *Companions to Ancient Thought 2, Psychology*, CUP, 1991.
- Fitzgerald, Allan D., ed., *Augustine through the Ages: An Encyclopedia*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1999.
- Pasnau, Robert. *Thomas Aquinas on Human Nature: A Philosophical Study of Summa theologiae Ia, 75-89*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2002.
- Sorabji, Richard. *Emotion and Peace of Mind: From Stoic Agitation to Christian Temptation*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Zupko, Jack. *John Buridan: Portrait of a Fourteenth-Century Arts Master*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2003.
- David B. Claus, *Toward the Soul-An inquiry in the meaning of Ψυχή before Plato-*, Yale University 1981.

Σύνοψη

Στο δεύτερο μέρος, καλύπτουμε ένα πολύ μεγάλο διάστημα της φιλοσοφίας που περιλαμβάνει τον Επίκουρο, την Επικούρεια φιλοσοφία, τη Στωική σκέψη, τον νεοπλατωνισμό φθάνοντας μέχρι το τέλος του Μεσαίωνα και στο στοχασμό της Αναγέννησης. Στη διαδρομή αυτή διαπιστώνουμε ότι απορρίπτεται σιγά σιγά το μεταφυσικό πρότυπο της ψυχής. Κύριοι εκπρόσωποι της τάσης αυτής είναι οι Στωικοί φιλόσοφοι, καθιερώνοντας μία στροφή προς την εμπειρική προσέγγιση των πραγμάτων της ψυχής. Ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν μεταφυσικές απόψεις, κυρίως στον Πλωτίνο και τον νεοπλατωνισμό. Περνώντας στο Μεσαίωνα, βλέπουμε να επικρατεί η θεώρηση των φιλοσοφικών ζητημάτων υπό τη σκέπη της υπεράσπισης του θρησκευτικού δογματισμού, μια σειράς διδασκαλιών επηρεασμένων μεν από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, αλλά στην υπηρεσία του μεσσιανικού και θεολογικού δόγματος. Παρόλα αυτά, επί μέρους ζητήματα σχετικά με την ψυχή τυγχάνουν ιδιαίτερης ανάπτυξης στο Μεσαίωνα προχωρώντας στην εμπειρική προσέγγιση λειτουργιών του ψυχισμού, όπως της βούλησης, της μνήμης, της νόησης, της εξέλιξης του ανθρώπου κλπ. Οι όποιες όμως αναλύσεις υπόκεινται στον κυρίαρχο διάλογο περί θρησκευτικής πίστης, και αντιμετώπισης του αθεϊσμού, ενώ τα ζητήματα της αρχαίας φιλοσοφικής προσέγγισης της ψυχής χάνουν την αυτοτέλειά τους. Ενώ ο Μεσαίωνας χαρακτηρίζεται από φόβους, προκαταλήψεις και γενικότερα από μια μη επιστημονική αντιμετώπιση της γνώσης, θεμελιώνεται η ψυχολογική παρατήρηση κι έρευνα και ο ίδιος ο όρος Ψυχολογία, από τον Melanchthon.

1. Αντιλήψεις περί ψυχής / ψυχισμού κατά την ελληνιστική περίοδο

Μετά τον Αριστοτέλη, αναπτύσσονται σημαντικές θεωρίες αλλά και φιλοσοφικά ρεύματα και σχολές, και δημιουργούνται νέες τοποθετήσεις των φιλοσόφων για το περί ψυχής ερώτημα χωρίς να προκύψουν εντελώς νέες θεωρίες. προηγούμενων ετών. Οι απόψεις του Πλωτίνου, του Επίκουρου και των Στωικών μπορούν να ειπωθούν και ως συνθέσεις με βάση προηγούμενες φάσεις της προσωκρατικής και κλασικής περιόδου.

Η έννοια της Ψυχής και ο περί ψυχής στοχασμός σταδιακά απομυθοποιούνται και αποβάλλουν την Μεταφυσική έννοια, μέχρι την πλήρη αμφισβήτηση ύπαρξης Ψυχής με την Μεταφυσική προσέγγιση.

Η ελληνιστική περίοδος ήταν μια εποχή μεγάλης φιλοσοφικής δραστηριότητας, αλλά δυστυχώς έχουν χαθεί οι περισσότερες από τις πρωτογενείς πηγές. Ευτυχώς, οι μελετητές έχουν καταφέρει να συγκεντρώσουν μερικά από όσα ειπώθηκαν από τα αποσπάσματα των κειμένων και των αναφορών στο έργο άλλων φιλοσόφων. Τρεις κύριες μορφές και οι σχολές που εκπροσωπούν ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Ο Επίκουρος (341-270 π.Χ.) αναζωογόνησε το υλιστικό δόγμα των προηγούμενων ατομικών, όπως του Δημόκριτου (470 - 360 π.Χ.), υποστηρίζοντας ότι η ψυχή αποτελείται από εξαιρετικά ελαφρά και κινητικά άτομα (επομένως εξηγώντας την αμεσότητα των αισθήσεων), των οποίων οι απρόβλεπτες εκτροπές είναι η αιτία της ανθρώπινης ελεύθερης επιλογής.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των έμβιων όντων προέρχονται από την ανάμειξη των ατόμων της ψυχής, της οποίας υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί τύποι, ο κάθε ένας με το δικό του ψυχολογικό αποτέλεσμα: φλογώδης (σωματική θερμότητα), αερώδης (ακίνησια), ανεμώδης (κίνηση), και ένα τέταρτο, ανώνυμο άτομο υπεύθυνο για την αίσθηση. Η ψυχή επίσης με το θάνατο διασκορπίζεται γρήγορα, τα άτομά της μεταβαίνουν με την βροχή αόρατα στον κόσμο, μέχρι να ενωθούν μαζί με άλλα άτομα για να κάνουν καινούργια πράγματα. Αυτό οδήγησε τον Επίκουρο να υποστηρίξει ότι «το τρομακτικότερο κακό, ο θάνατος, δεν είναι τίποτα σημαντικό για μας, βλέπουμε ότι όταν εμείς υπάρχουμε, ο θάνατος δεν είναι παρών και όταν ο θάνατος είναι παρών, δεν υπάρχουμε» (Επιστολή προς Μενοικέα, 124 -25, Long και Sedley, 24A). Ο θάνατος δεν σημαίνει κυριολεκτικά τίποτα για τους Επικούρειους, αν και κατά πόσον αυτός αρκεί για να διαλύσει το φόβο του θανάτου παραμένει ανοιχτό ερώτημα.

Οι Στωικοί αποτελούσαν μια άλλη φιλοσοφική σχολή της ελληνιστικής περιόδου, με υλιστική αντίληψη της ψυχής, αν και η θεωρία τους ήταν ιδιαίτερα βαθυστόχαστη και περισσότερο τελεολογική ακόμη και από του Αριστοτέλη. Απορρίπτοντας την τριμερή αντίληψη για την ψυχή του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, υποστήριξαν ότι η ψυχή είναι ενιαία. Σύμφωνα με τον Χρύσιππο από τους Σολούς (280 - 206 π.Χ.), έναν από τους κορυφαίους των Στωικών, η ψυχή είναι ένα μίγμα αέρα και φωτιάς (πνεύμα), των οποίων τα μέρη απορρέουν από την έδρα τους στην καρδιά, σαν από τον πυθμένα μιας

πηγής, και εξαπλώνονται σε ολόκληρο το σώμα. Γεμίζουν συνεχώς όλα τα μέλη με ζωτική ανάσα, τα ρυθμίζουν και τα ελέγχουν με αμέτρητες διαφορετικές δυνάμεις, τη διατροφή, την ανάπτυξη, την μετακίνηση, αίσθηση, ώθηση για δράση (Χαλκίδιος, Σχόλια στον Πλατωνικό Τίμαιο, 220, Long και Sedley, 53G).

Επειδή το «πνεύμα» υπάρχει σε μια συγκεκριμένη ένταση, οι ψυχές των ζώων μπορούν να εγγράψουν αισθητηριακές εντυπώσεις και να ενεργοποιήσουν παρορμήσεις (ορμή) ή να κινηθούν προς ό,τι επιθυμούν. Οι άνθρωποι είναι ανώτεροι, διότι είναι σε θέση να συγκατατίθενται ή να απορρίπτουν αυτές τις εντυπώσεις. Η συγκατάθεση είναι απλά η λογική παρόρμηση, «μια κίνηση της σκέψης προς κάτι στην σφαίρα της πράξης» (Στοβαίος, 2,86, 17-87, 6· Long και Sedley, 53Q). Έτσι, οι λέξεις είναι ήχοι που προέρχονται μέσα τις φωνητικές μας δυνατότητες από ερεθίσματα στην καρδιά, έτσι ώστε κατά την Στωική άποψη, «η γλώσσα στέλνεται εντυπωμένη και σφραγισμένη τρόπον τινά, από τις αντιλήψεις που είναι στη σκέψη» (Γαληνός, Περί των διδασκαλιών του Ιπποκράτη και του Πλάτωνα 2,5, 9 - 13· Long και Sedley, 53U).

Μετά την Στωική θεωρία ή καλύτερα κατά παράλληλα χρονικά τμήματα, ακολουθεί ο Σκεπτικισμός ως φιλοσοφικό ρεύμα με περίοδο δράσης έως και τον 2ο μ.Χ. αιώνα. Το συγκεκριμένο πλαίσιο φιλοσοφίας δεν προσφέρει συστηματική και ειδική ενασχόληση με το περί ψυχής ζήτημα μας. Αυτό βέβαια δεν καταργεί την σημαντικότητά του. Και κάτι τέτοιο φαίνεται από την απάντηση που θα δώσει πολλούς αιώνες μετά ο φιλόσοφος David Hume (1711-1776) στο ερώτημα, απάντηση που στηρίζεται κατά βάση στην αρχαία φιλοσοφία του Σκεπτικισμού.

Οι διδασκαλίες του Πλάτωνα έγιναν αντικείμενο επεξεργασίας κατά την ελληνιστική περίοδο, με αποκορύφωμα το κίνημα που αργότερα έγινε γνωστό ως Νεοπλατωνισμός. Ο κυριότερος εκπρόσωπός του, ο Πλωτίνος (205 - 270 μΧ), ο οποίος προσέφερε μια πρωτότυπη σύνθεση της πλατωνικής και Αριστοτελικής προοπτικής, που παρουσιάζει την πρώτη ως το μοντέλο της νοητής πραγματικότητας και τη δεύτερη ως λογική πραγματικότητα. Υπάρχουν τρεις βασικές αρχές στο μεταφυσικό σύστημα του: το Ένα, απόλυτα υπερβατική και ανεξιχνίαστη πηγή των πάντων στο σύμπαν· ο Νους, ο οποίος είναι εκεί όπου όλες οι αιώνιες και αναγκαίες αλήθειες είναι ενεργές σκέψεις· και η Ψυχή, που είναι η ελεύθερη εκδήλωση της δραστηριότητας της νόησης στα κατώτερα όντα σε όλο το σύμπαν.

Η νόηση είναι μια σχεδόν μυστηριακή πράξη, μέσω της οποίας κινούμαστε πέρα από τους εαυτούς μας και τις ειδικές σωματικές μας καταστάσεις για να κατανοήσουμε αιώνιες αρχές: «Δεν διαχωριζόμαστε από το Ένα, δεν έχουμε απόσταση από αυτό, αν και η σωματική φύση έχει κλείσει προς εμάς και μας έχει οδηγήσει προς αυτήν» (Εννεάδες, VI, 9.ix). Από τους Στωικούς, ο Πλωτίνος δανείζεται την έννοια των «σπερματικών λόγων» ή σχεδίων εμφυτευμένων στην ψυχή από το νου, τα οποία η ψυχή χρησιμοποιεί στη συνέχεια για την δημιουργία του αισθητού κόσμου. Η ιδέα αυτή αργότερα χρησιμοποιήθηκε από τους Χριστιανούς στοχαστές, όπως ήταν ο Άγιος Αυγουστίνος από τον Ίππωνα (354 – 430μ.Χ.), ο οποίος εξηγεί την θεία πρόνοια με βάση τους σπερματικούς λόγους που υπάρχουν αιώνια στο νου του Θεού.

2. Μεσαίωνας, Βυζάντιο και Αναγέννηση

Η αρχαία φιλοσοφία δεν τελείωσε ασφαλώς με τον κλασικό στωικισμό ή κατά την ελληνιστική περίοδο ούτε και σταμάτησε η θεώρηση του θέματος της ψυχής από την αρχαία φιλοσοφία. Η αναβίωση του ενδιαφέροντος για τα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη που ξεκινάει στο δεύτερο μισό του δεύτερου αιώνα π.Χ. περιλάμβανε αισθητά ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για τις Πλατωνικές και Αριστοτελικές αντιλήψεις περί ψυχής, πυροδοτώντας νέες θεωρητικές εξελίξεις, όπως για παράδειγμα το επιχείρημα του Πλωτίνου που απευθύνεται ειδικά κατά των Στωικών, ότι η ψυχή δεν θα μπορούσε να είναι εκτεινόμενη στο χώρο, εφ' όσον κανένα εκτεινόμενο στο χώρο αντικείμενο δεν θα μπορούσε να εξηγήσει την ενότητα του υποκειμένου της αισθητηριακής αντίληψης (βλ. "Plotinus and Soul - Body dualism", άρθρο του Emilsson στο St. Everson, 1991, σελ. 148 - 166).

Χριστιανοί συγγραφείς όπως ο Κλήμεντας από την Αλεξάνδρεια (150 – 216μΧ) και ο Γρηγόριος Νύσσας (335 – 394μΧ) όφειλαν πολλά στις Πλατωνικές θεωρίες της ψυχής, αλλά εισήγαγαν κιόλας νέες ιδέες και ενδιαφέροντα. Ωστόσο αυτές, όπως και άλλες μεταγενέστερες θεωρίες, σε κάθε περίπτωση χρειάζεται να ερμηνευθούν μέσα στο πλαίσιο που διαμόρφωσαν οι παλαιότερες θεωρίες. Κατά τον Ωριγένη (185 – 251μΧ), σημαντικό Χριστιανό φιλόσοφο της ύστερης ελληνικής αρχαιότητας (Georgios Lekkas, *Liberte et progres chez Origene*, Turnhout (Belg.), Brepols 2001, σελ. 277), θεμελιώδης για την κατανόηση της ανθρώπινης ψυχής θεωρείται η έννοια του αυτεξούσιου, η οποία αποτελεί ένα από τα πλέον καίρια ζητήματα της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας. Σύμφωνα με τον Ωριγένη, η δημιουργία του ανθρώπου δεν ολοκληρώνεται με την πλάση, αλλά με την τελειώσή του, η οποία με την σειρά της προϋποθέτει την συναιτιότητα Θεού και ανθρώπου. Το αυτεξούσιο του ανθρώπου και η "ζωή ελευθερίας" που απορρέει από αυτό, ανάγονται έτσι στην Πρόνοια του Θεού. Ο Ωριγένης εντάσσει "την ελευθερία της βουλήσεως" στο πλαίσιο της οντολογίας και της κοσμολογίας, καθιστώντας τη φιλοσοφική και θεολογική προβληματική πεδίο συνάντησης της πλατωνικής με τη στωική φιλοσοφία. Η ανάλυση του αυτεξουσίου ερείδεται επί του κοσμολογικού σχήματος Δημιουργία - Πτώση - Επιστροφή. Η βούληση εκφράζει τη δυνατότητα του ανθρώπου να κατευθύνει τη συμπεριφορά του κατά έλλογο τρόπο, χωρίς να επηρεάζεται από τις επιθυμίες και τα πάθη.

Η Βυζαντινή περίοδος φιλοσοφικού στοχασμού αριθμεί περίπου χίλια έτη δράσης μέχρι την λεγόμενη Σχολαστική περίοδο της φιλοσοφίας. Κατά την Βυζαντινή περίοδο (από τον 1ο περίπου μ.Χ. αιώνα έως περίπου τον 9ο μ.Χ. αιώνα) οι περί ψυχής στοχασμοί σχετίζονται άμεσα με την θρησκεία και κυρίως με το Χριστιανικό ρεύμα πίστης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα Ορθόδοξης Χριστιανικής Ανθρωπολογίας αποτελεί η φιλοσοφική ψυχολογία του Γρηγόριου Νύσσας. Ο Γρηγόριος, παρ' ότι θιασώτης του Χριστιανισμού, δεν παρουσιάζεται καθόλου δογματικός, δεν δέχεται παθητικά την σχέση θεού-ανθρώπου, αναρωτιέται για τον ίδιο τον άνθρωπο, σε σχέση πάντα με το θείο. Προσεγγίζει με δυο τρόπους, την Ψυχή: τόσο με θεωρητικό όσο και με εμπειρικό τρόπο. Διαχωρίζει τον άνθρωπο σε ιδεώδη και ατελή. Ο ιδεώδης είναι αιώνιος, ενιαίος και αδιάκριτος (:μη χωρισμένος σε θήλυ και άρρεν), ο εδώ μεμειγμένος και «κεχυμένος εις αίσθησιν». Ο Γρηγόριος φαίνεται στην θεωρία του περί ψυχής

επηρεασμένος κατά πολύ από τον Πλάτωνα. Ανφέρεται σε «απάρνηση των αισθήσεων» και σε στροφή «στο αόρατο». Στο πλαίσιο δε σύλληψης της ψυχής, με βάση κυρίως την εμπειρία, ο Γρηγόριος Νύσσας αναπτύσσει μια εκτενέστερη θεωρία. Αναφερόμενος στο πρόσωπο και στην ουσία αναλύει περαιτέρω την ανθρώπινη οντότητα ως πρόσωπο που κατέχει κάποια συγκεκριμένα και ανεπανάληπτα χαρακτηριστικά, τα οποία όμως δεν το οδηγούν σε μια διάρρηξη των σχέσεών του με τα υπόλοιπα πρόσωπα. Θεωρεί ότι κάθε άνθρωπος έχει ξεχωριστή, διαφορετική από τον καθ' ένα, προσωπικότητα και ψυχή. Διαπίστωση που πολλούς αιώνες μετά, θα χρησιμοποιηθεί στην επιστημονική πλέον ορολογία και θεμελίωση της ψυχολογικής μελέτης και έρευνας. Ο όρος "ουσία" δηλώνει τις κοινές ιδιότητες που εξασφαλίζουν τη φυσική ενότητα του ανθρώπινου γένους ενώ το κάθε ιδιαίτερο πρόσωπο διαφοροποιείται κυρίως ως προς τις ηθικές επιλογές και προοπτικές. Μελετά δε περαιτέρω ο Γρηγόριος Νύσσας τον τρόπο δράσης της λογικής ικανότητας και γενικότερης σκέψης του ανθρώπου.

Όσον αφορά στη μεσαιωνική σκέψη του νου και της ψυχής, δύο είναι οι βασικοί παράγοντες που τη σχημάτισαν: Ο πρώτος είναι το θρησκευτικό δόγμα, η ιδέα ότι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο από το μηδέν, ελεύθερα, μια ιδέα που δεν απαντά στην αρχαία φιλοσοφία και είναι κοινή και στις τρεις μονοθεϊστικές παραδόσεις: Χριστιανισμός, Ισλάμ και Ιουδαϊσμός. Στη δυτική Χριστιανική παράδοση εκφράστηκε με τη μορφή της θείας πρόνοιας, η άποψη ότι η δημιουργία είναι προϊόν της θείας σοφίας και καλοσύνης και ότι αυτή εκδηλώνεται στην διατεταγμένη δομή του κόσμου ακόμα και στην μικρότερη λεπτομέρειά του. Για έναν αρχαίο έλληνα φιλόσοφο θα ήταν παράλογο να πιστεύουμε ότι κάτι μπορεί να δημιουργηθεί εκ του μηδενός ή ότι μια παντοδύναμη θεότητα θα ενδιαφερόταν και θα φρόντιζε τα πιο αδύναμα από αυτήν πλάσματα. Αλλά τέτοιες διδασκαλίες άλλαξαν τον τρόπο που κατανοούσε ο άνθρωπος τον νου αναγνωρίζοντας χώρο δράσης στην ανθρώπινη ψυχή και στην ανθρώπινη γνώση. Εφ' όσον οι άνθρωποι είναι φτιαγμένοι κατ' εικόνα του Θεού (Γέν. 1:26), η φύση τους πρέπει να αντανakλά το θείο.

Ο δεύτερος παράγοντας είναι απλά η φυσική πρόσβαση στα αρχαία κείμενα που κατέστη όλο και πιο δύσκολη στη δύση καθώς η άμεση επαφή με τις περισσότερες των αρχαίων πηγών χάθηκε για περίπου έξι αιώνες. Ιδιαίτερα δύσκολο θέμα ήταν η φιλοσοφική ψυχολογία καθώς τα παραπάνω αναφερόμενα έργα δεν ήταν διαθέσιμα μέχρι τον 6ο αιώνα και τελικά μόνο το *De anima* ανακαλύφθηκε σε μια μορφή που θα μπορούσε να έχει κάποια επιρροή. Οι φιλόσοφοι του μεσαίωνα έπρεπε επομένως να μάθουν για τις αρχαίες θεωρίες έμμεσα μέσω περιλήψεων και συνόψεων των πρώτων πατέρων της εκκλησίας που είχαν επηρεασθεί ή διδαχθεί από τις ειδωλολατρικές σχολές της φιλοσοφίας: Πλατωνισμό, Επικούρειους, Στωικούς, νεοπλατωνικούς και μερικές φορές τις υπεράσπιζαν χωρίς να γνωρίζουν την πραγματική αφετηρία και πηγή των ιδεών τους.

Ο Αυγουστίνος (354 – 430μΧ) ως ο σπουδαιότερος φιλόσοφος του Μεσαίωνα καθόρισε μια σειρά από προβλήματα στη δυτική φιλοσοφική διάνοηση για μία χιλιετηρίδα περίπου, συμπεριλαμβανομένων και των ερωτημάτων που αφορούσαν την ψυχή. Για τον Αυγουστίνο η ανθρώπινη ψυχή είναι η μεγαλύτερη έκφραση της αλήθειας, ενώ το δόγμα της Αγίας Τριάδος μας δίνει το στοιχείο της

ομοιότητας μεταξύ Θεού και Ψυχής: Όπως ο Θεός έχει τρία πρόσωπα (Πατήρ, Υιός και Πνεύμα) σε ένα όν, έτσι και η ψυχή έχει τρεις όψεις ή δραστηριότητες σε μία ουσία: "Εφ' όσον αυτές οι τρεις, η μνήμη, η κατανόηση, η βούληση, δεν είναι τρεις ζωές αλλά μία ζωή ούτε τρεις ψυχές αλλά μία, συνεπάγεται βέβαια ότι ούτε αποτελούν τρεις ουσίες αλλά μία ουσία» (De trinitate X, 11.18). Είναι πιθανό ο Descartes να είχε επηρεαστεί από την Αυγουστίνη χρήση του λατινικού όρου mens ή νους (ο όρος anima χρησιμοποιείτο για τις ψυχές των ζωντανών όντων γενικά), ενώ ο Αυγουστίνιος mens είχε ένα βαθύ υπόστρωμα νεοπλατωνισμού και η χριστιανική αντίληψη είχε επικολληθεί σε αυτόν. Ο Αυγουστίνος επίσης θεωρούσε ότι επειδή ο νους ήταν άμεσα παρών στον εαυτό του, γνωρίζει τον εαυτό του και ότι γνωρίζοντας τον εαυτό του γνωρίζει επίσης και το Θεό. Έντονες ομοιότητες παρουσιάζονται μεταξύ του επιχειρήματος του Αυγουστίνου ότι ο άνθρωπος που γνωρίζει ότι είναι ζωντανός δεν μπορεί να πλανάται (De trinitate XV, 12.21), και του περίφημου αντισκεπτικού επιχειρήματος του Descartes ότι "εάν σκέπτομαι, άρα υπάρχω» από τις Meditations II.

Περίπου επτά αιώνες μετά τον Αυγουστίνo, η φιλοσοφική ψυχολογία ήταν και πάλι παρούσα με την επανεμφάνιση του έργου De anima του Αριστοτέλη και την παράδοση των σχολιαστών που το περιέβαλλαν. Οι φιλόσοφοι και οι θεολόγοι προσπαθούσαν να ενσωματώσουν την αριστοτελική αυθεντία με τη χριστιανική διδασκαλία περί ψυχής που μέχρι τότε αναγνώριζε ως δική της αυθεντία τον Αυγουστίνo. Ο Θωμάς ο Ακινάτης (π. 1224–1274) συνέθεσε ίσως τον πιο επιτυχή συνδυασμό αρχαίας και χριστιανικής φιλοσοφικής διδασκαλίας, ειδικά στο έργο του Summa theologiae, ένα ωραία τακτοποιημένο εγχειρίδιο θεολογικών διδασκαλιών για τους Δομινικανούς νεοσύλλεκτους μοναχούς. Το πρώτο μέρος περιέχει μια σειρά από δεκαπέντε "Ερωτήσεις" για την ανθρώπινη φύση που υπερασπίζονταν την αριστοτελική θεωρία της ψυχής ως την πρώτη αρχή του σώματος και εξηγούσε τις διάφορες δυνάμεις και τους τρόπους λειτουργίας της ψυχής. Αλλά διαχώριζε τη θέση του από την άποψη του Αριστοτέλη για την αθανασία της ψυχής, σύμφωνα με την οποία μόνο η αθανασία του νοητικού μέρους ήταν παραδεκτή. Για να επιτρέψει τη δυνατότητα της ασώματης ύπαρξης ο Ακινάτης υποστηρίζει ότι η ψυχή είναι μια ειδική μορφή ύπαρξης και ότι μπορεί να συνεχίσει επομένως να υπάρχει μετά θάνατον χωρίς το σώμα. Στην πραγματικότητα υποστήριζε ότι η χωριστή ψυχή είναι ένας τρόπος να χρησιμοποιεί πιο ελεύθερα τη νόηση χωρίς το βάρος και τη διάσπαση του σώματος που την απομακρύνει από την καθαρή νόηση (Summa theologiae Ia, q.89, a.3). Ένα μεγάλο μέρος της ασώματης μορφής ύπαρξης της σκέψης το οφείλει στον Αυγουστίνo και στον Χριστιανικό νεοπλατωνισμό. Αλλά ο Ακινάτης υποστήριζε ακόμη και το Χριστιανικό δόγμα της Ανάστασης, σύμφωνα με το οποίο οι χωριστές ψυχές των ανθρώπων θα επανενωθούν με τα άφθαρτα σώματά τους κατά την ημέρα της Κρίσης. Η πίστη αυτή του επιβάλλει την παράδοξη άποψη ότι παρόλη την ικανότητα για ύπαρξη από μόνη της σε μια καθαρότερη και ανώτερη κατάσταση, εν τούτοις είναι φυσικότερο για την ψυχή να επανενωθεί με το σώμα.

Μετά τον Ακινάτη οι φιλόσοφοι ήταν λιγότερο αισιόδοξοι στο να ενώσουν την αρχαιότητα με το Χριστιανισμό. Οι θεωρίες για τη φύση της ψυχής εξαντλήθηκαν στο να υποστηρίζουν συζητήσεις για τις πράξεις της ψυχής με βάση το ότι μόνο αυτές αποτελούν φυσικά κι εμπειρικά αληθοφανείς καταστάσεις. Έτσι ο John Buridan (1300–1358) θεωρεί ότι δεν υπάρχει δυνατότητα φιλοσοφικής

γνώσης για την ψυχή, εννοώντας την ουσιαστική φύση της, ενώ μπορεί κανείς να μάθει τις ιδιότητες και λειτουργίες της. Η έννοια ότι η ανθρώπινη ψυχή είναι κάτι εξ ορισμού άυλο και μη εκτατό αλλά μπορούσε να κατοικεί σε ένα διαιρετό και εκτεινόμενο σώμα τον εξέπληττε και το θεωρούσε θαυμαστό (mirabile) (Questions on Aristotle's De anima II.9). Πίστευε επομένως ότι δεν αποτελούσε αντικείμενο γνώσης και με αυτήν του την τοποθέτηση ο Buridan προεξοφλούσε τη νεώτερη διάκριση μεταξύ πίστης και λόγου.

Η Σχολαστική περίοδος και φιλοσοφία, όπως φαίνεται είναι μικρότερη χρονικά από την Βυζαντινή περίοδο. Βέβαια η δράση του στοχασμού της, είναι εξίσου πολύ μεγάλη. Η περίοδος αυτή, αριθμεί δεκάδες φιλοσόφους, όπου ο καθένας διατυπώνει την δική του θεωρία. Γενικά επικρατεί μια θεολογική φιλοσοφία, θα μπορούσαμε να πούμε. Αυτή είναι πιο έντονη από την Βυζαντινή περίοδο, καθώς αποτελεί βασική αρχή του Σχολαστικισμού. Κάθε δηλαδή στοχασμός φιλοσοφικός, πρέπει να συμφωνεί με την θεολογία και την θρησκευτική πίστη της εποχής. Έντονο επίσης είναι το στοιχείο της αριστοτελικής διδασκαλίας (περί ψυχής), κάτι βέβαια που δεν εφαρμόζεται από όλους τους στοχαστές.

Από τους κυριότερους εκπρόσωπους της Σχολαστικής περιόδου αναφέρονται οι:

Σημαντικός στοχαστής είναι ο William Occam (1280-1350 μ.Χ.), ο οποίος διατυπώνει περιορισμένο λόγο περί ψυχής, αναφερόμενος στην έννοια της Βούλησης. Γι' αυτόν η πιο σημαντική ιδιότητα της Ψυχής είναι η ιδιότητα της Βούλησης. Ο Occam δηλαδή παρουσιάζει την σκέψη του μέσα σε ένα καθαρά βουλησιαρχικό πλαίσιο. Ο Νικόλαος Κουζάνος (Nikolaus von Kues, 1401-1464 μ.Χ.) διατυπώνει μια σημαντική θεωρία, σχετικά με την ύπαρξη βαθμίδων των εκδηλώσεων της Ψυχής. Πρόκειται για εμπειρική δηλαδή προσέγγιση. Ο Melanchthon (1497-1560 μ.Χ.) αναφέρεται έντονα στην έννοια της αθανασίας της Ψυχής ενώ, ιστορικά, είναι ο πρώτος που επίσημα ονομάζει ολόκληρο τον στοχασμό γύρω από την Ψυχή, «Ψυχολογία» στο έργο του «De Anima» που εκδίδεται το 1553 μ.Χ. Τέλος, ο Francis Bacon (1561-1626 μ.Χ.) τονίζει το σημαντικό της εμπειρίας και την πολυπλοκότητα της μελέτης της ανθρώπινης συνείδησης και ο Ιάκωβος Bohme (1575-1624 μ.Χ.) διερωτάται για την έννοια της Ψυχής θέτοντας τέσσερα ερωτήματα.

Οι προσεγγίσεις της Ψυχής είναι και εδώ σημαντικές, ενώ με το τέλος της Σχολαστικής περιόδου, ολοκληρώνεται η φιλοσοφική Ψυχολογία του χρονικού διαστήματος του Μεσαίωνα.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη [εδώ](#).

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Άννα Λάζου, 2015. Άννα Λάζου. «Φιλοσοφική Ανθρωπολογία. Ιστορικοφιλοσοφική εξέταση της έννοιας του ανθρώπου και συναφών εννοιών». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/PPP105/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

